

ОУН-УПА на теренах Сумщини

Ми звикли читати, чути і бачити історію нашого краю такою, якою подавала нам протягом десятиліть радянська система освіти. На фоні ідеологічно «правильно» сформованих під партійною егідою шаблонів Сумщина завжди показувалася як «колиска совєтсько-партизанського руху». Звідси і відомі пісні, і оповідання про походи «від Путівля до Карпат», і історії лідера руху Ковпака. Однак, паралельно з тим, і після розпаду радянського союзу роками намагалися замовчувати про іншу сторінку історії нашого краю – про діяльність ОУН – УПА на теренах Сумщини.

На загальноукраїнському рівні сьогодні бракує праць, які б розкривали регіональну специфіку українського руху опору та боротьбу з ним німецьких і радянських спецслужб, особливо у східних областях України. Сама постановка питання про діяльність ОУН і УПА на сході України до останнього часу наштовхувалася на усталений міф про теорію та практику українського націоналізму як типового західноукраїнського явища, особливо коли це стосувалося Сумської області. Однак завдяки клопіткій роботі сумського краєзнавця, історика, в минулому – директора Сумського обласного архіву Геннадія Івануценка, сьогодні ми маємо змогу озвучити для себе нову, поки що незвичну, тезу: «Сумщина, не менш активно, ніж західні області України, вела боротьбу з окупаційними силами під егідою ОУН та УПА.»

Спіраючись на праці Геннадія Івануценка ми можемо більше розказати про ключові історичні постаті, важливі епізоди тієї національно – визвольної боротьби на теренах Сумщини. І ми вважаємо, що цю історію кожен із нас має знати.

Авангард підпільної діяльності ОУН в

достроково в 1917-му і був направлений до четвертої московської школи прапорщиків. Отримавши звання прапорщика, пробув на фронті до жовтня 1917 р., а в 1919 р. на короткий термін був мобілізований до денікінської армії, потім знову вчителював. Із 1935 р. С.Сапун – завпед школи № 6 м. Суми. До арешту 22 квітня 1938 р. мешкав у Сумах по вул. Петропавлівській, 32.

А арештували його за таким обвинуваченням: «контрреволюційна повстанська організація». Проте, упродовж 8-ми місяців катувань слідчим не вдалося зламати в'язня, Сапун не підписав жодного звинувачення. Справу, за відсутністю доказів, припинили. 10 січня 1939 р. Сапуна звільнили.

Після звільнення Семен Сапун працював учителем фізики та математики в Сумській школі № 2 (зараз на цьому місці школа № 4). З встановленням німецької адміністрації створив «Просвіту», під опікою якої діяли школа перекладачів, яка готувала підпільників ОУН, українська гімназія, школа художньої вишивки. Був керівником бандерівського підпілля ОУН у Сумах.

Підкреслимо, що члени ОУН активізувалися на Сумщині задовго до початку Другої світової війни. На основі архівних документів агентури НКВС, перші підпільні осередки ОУН на Сумщині закладалися через утворення мережі товариства «Просвіта». І співзасновником цих осередків став саме Семен Сапун як голова обласного осердя «Просвіти»

7 жовтня 1942 німецька військова контррозвідка заарештувала обласного керівника ОУН Семена Сапуна, двох районних керівників і 38 активістів. У повідомленні військового коменданта вказувалося:

«Керівники ОУН (бандерівської) добирають їм потрібних людей і пропонують

Чернігівський дослідник С. Бутко, посилаючись на документи архівного підрозділу УСБУ в Чернігівській області, повідомляє, що у травні 1944 року з Волині була направлена для підпільної роботи в Чернігівську та Сумську області група учасників УПА, чисельністю понад 20 осіб. Усі вони були уродженцями тих країв, куди прямували.

Світлина, знайдена у кримінальній справі Миколи Цупа. Достеменно не відомо, чи саме він зображений на фото

А вже восени з'явився перший документальний «слід» діяльності цієї групи на Роменщині. 15 листопада 1944 року Роменський райвідділ НКВС прийняв повідомлення, що на території Волковицької сільради діє «вооруження бандгруппировка»,

Хрест на місці гибелі М.Цупа у с.Вовківці, що на Роменщині

Брати Лузани

Брати Лузани – Олександр та Іван, були командувачами потужного загону УПА, який до весни 1948 (!) року забезпечував захист від совєцької влади мешканцям Конотопу та Конотопського, Кролевецького районів шляхом постійних партизанських бойових дій.

Перші згадки про діяльність націоналістів з'явилися в секретних донесеннях Конотопського міського відділу МГБ Конотопському райкому КП(б)У за березень 1948 р. У них повідомлялося, що «на території Конотопського і Кролевецького районів довгий час діяла терористична банда УПА, осередком цієї банди було с. Озаричі. Адже саме там проживали та переховувалися керівники банди УПА, брати Лузани.»

З іншого документа відомо, що Олександр та Іван Лузани в березні 1948 р. на чолі свого загону здійснювали напади на партійні та совєтські установи, розташовані в Конотопському і Кролевецькому районах Сумської області та Короському районі Чернігівської області.

«Власне під час нападів на такі культурні

Центральною фігурою українських націоналістів Сумщини можна по праву назвати Семена Сапуна, уродженця села Попівка Карлівського району Полтавської області. Сам із родини заможних селян, за освітою – вчитель. У 1926 році сім'я була позбавлена виборчих прав. У 1930-му батьки Сапуна були розкуркулені «по III-й категорії».

Семен Сапун

Після закінчення педагогічної школи у 1914 р., Семен отримав посаду вчителя у с. Багата Чернеччина Великобучівського р-ну (теперішнього Сахновщинського району Харківської області). У цьому ж році, з початком Першої світової війни, був призваний до лав російської армії, де служив рядовим. Отримав поранення на фронті. Після одужання вступив до сільськогосподарського інституту, з якого випустився

Семен Сапун з дружиною

дійних осіб... Згідно з деякими чутками, ОУН планує створити в Конотопі фабрику боєприпасів... Організацію побудовано за «круглим» принципом: зовнішнє коло помітно піддає себе небезпеці, а ядро схопити неможливо».

Слідство тривало майже 5 місяців, до 20 лютого 1943 р. Основний склад підпілля ОУН на Сумщині, включаючи Сапуна, було розстріляно та спалено на території тюрми. Агенти НКВС повідомляли:

«У лютому місяці 1943 р., відступаючи з м. Суми, німці зігнали всіх арештованих тюрми (будівля тюрми знаходилася на території сучасної автостоянки біля центральної прохідної СМВО по вул. Горького) до ями двох овочесховищ і двох відстійників, наповнених нечистотами, у кількості 650 чоловік. Замкнули двері овочесховищ, відкрили повітряні отвори й почали кидати туди ручні гранати. Потім, виливши у ці ж отвори горючу рідину, підпалили. У результаті цього всі, хто був там, згоріли живцем. Усі вищезазначені факти підтверджуються показаннями фельдшера в'язниці і свідків... На території господарського двору в'язниці була розкопана яма довжиною 12 м, шириною 2 м, глибиною 3 м, розташована за стінкою в'язниці. В ній виявили 150 трупів, серед яких труп жінки і підлітка років 13-14».

Цікаво, що відомості про окремих страчених підпільників свого часу потрапили і до обласного тому Книги скорботи України, але без зазначення їхньої належності до ОУН. Уже в повоєнний час більшовицька влада по-своєму «вшанувала» загиблих. Територію, де були спалені сум'яни-бандерівці, залили бетоном. Нині на цих людських кістках розміщені автостоянка і ринок.

Зараз у Сумах на честь націоналіста на будівлі КРУ, де у роки Другої Світової війни був розташований офіс товариства «Просвіта», встановлено меморіальну дошку в пам'ять про бандерівця Семена Сапуна. 30 березня 2016 року Семену Сапуну присвоєно звання почесного громадянина міста Суми.

Роменська боївка УПА Миколи Цупа

Боротьба українських націоналістів на Сумщині не припинялася з поверненням радянської влади. Навпаки, подекуди вона переходила у форму «партизанки».

ють автомати та гвинтівки. Вони, під виглядом співробітників НКВС, провели кілька пограбувань, «исключительно сільського і колхозного актива». Крім вилучення харчів, кращих коней і речей на суму 150 тис. рублів, «бандити» крейдю написали на паркані «Смерть жидовским коммунистам». Сина завгоспа Зименського поставили на коліна та змусили повторити, що він служитиме «українському уряду».

Для пошуку та знешкодження повстанців було створено агентурну справу «Автоматчики» й одному із сексотів на псевдо «Гром» було поставлено завдання влитися в «банду». Через кілька тижнів він повідомив «органи», що загін складається з 6 осіб, усі – місцеві мешканці, на озброєнні – автомат, гвинтівка, 70 патронів і 2 гранати. Агентура дізналась і про очільника боївки. Ним виявився Микола Цуп, колишній вояк УПА, який отримав наказ повернутись на батьківщину та організувати «банду из числа дезертиров Красной Армии, бывших полицейских и лиц, недовольных советской властью».

Прикметно, що радянський інформатор повідомляє, що вилучене в колгоспах зерно «бандити» роздають населенню, «которое сочувственно относилось к ним и оказывало всяческую поддержку».

19 грудня 1944 р. боївка УПА була знешкоджена через зрадницьку роботу тридцятирічного агента «Грома», мешканця хутора Широкий Яр, прізвище якого упорядники книги не вказують з етичних міркувань. Крім зброї в учасників боївки вилучили 60 листівок Головного Командування УПА.

Загриманий повстанець Іван Рибалко повідомив на слідстві, що Цуп наполягав на потребі розстріляти та спалити кількох голів колгоспів і бригадирів, які змушують працювати за трудовні, накладають на селян штрафи – «тем самым колхозный актив поймет, что требовать от колхозников выхода на работу нельзя».

Наприкінці 2013 року активістами Роменської організації ВО «Свобода» спільно з істориками та представниками різних пошукових організацій, завдяки збору свідчень місцевих мешканців на околиці с. Вовківці було знайдене приблизне місце загибелі Миколи Цупа. На тому місці був встановлений пам'ятний хрест.

колгоспів та сільрад, знищували портрети керівників партії та советського управління, революційні плакати...» – йдеться в повідомленнях радянських спецслужб.

Останній бій братів Лузанів відбувся в селі Озаричі Конотопського району. З цього бою вони вийшли живими, але одного з них пізніше було вбито найманцем НКВС, а іншого взято в полон. У засланні він пробув до розпаду СРСР. Пройшовши стільки випробувань, він не зламався і помер своєю смертю у будинку пристарілих у Кролевіці у 2001 році.

Щорічно, наприкінці лютого, в пам'ять про подвиги братів Лузанів на Конотопщині націоналістичні організації проводять смолоскипні марші та заходи з вшанування, які збирають патріотів із різних куточків України. Прикметно, що світлин братів Лузанів так і не було знайдено в архівах.

Постскрипtum

Це лише три ключові епізоди в іншій, ще невідомій, але описаній у працях наших земляків, історії Сумщини, про які до останніх часів не знали широкі маси. Погодьтеся, дійсно важко одразу сприймати те, що Сумщина була не таким уже й «зарадянченим» закутком на карті України. І боролися за незалежну від окупантів країну не тільки західноукраїнські борці, а й мешканці Сумщини. Родичів цих людей, можливо, ми бачимо щоденно на вулиці, в транспорті, парках. Але не знаємо про те, що вони є нащадками тих «лицарів ідеї та чину», які зрештою через десятки років вибороли незалежну країну.

І так – ще десятки документів знаходяться закритими в архівах нашої країни. Але рано чи пізно вони відкриються і відкриють ще більше інформації про національно – визвольну боротьбу нашого краю. Бажаємо успіхів і наснаги таким людям, як Геннадій Івануценко, іншим історикам і краєзнавцям, які відкривають ці невідомі сторінки. Тепер наше завдання – переосмислити свої критерії оцінки історії та навчитися пишати своїми, а не нав'язаними Героями.

Володимир ЛУГОВИЙ

З використанням праць Геннадія ІВАНУЦЕНКО «ОУН-УПА на Сумщині» та «Підпілля ОУН-УПА на Сумщині: детелізація подій через призму документів спецслужб»